

Cilt: 6, Sayı: 11, Ocak 2018 / Volume: 6, Issue: 11, January 2018

DEDE KORKUT KİTABI'NIN KRONOTOP BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Study Of The Chronotope Context Of The Book of Dede Korkut

Gonca KUZAY DEMİR*

ÖZ

Türk halk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olarak kabul edilen Dede Korkut Kitabı, günümüze biri Vatikan'da diğeri ise Dresden'de bulunan yazılı iki nüsha ve sözlü kültürde sayısız versiyonları ile ulaşmıştır. Değerine nazaran geç bir tarihte bilim dünyasına tanıtılan Dede Korkut Kitabı, özellikle son yıllarda oldukça fazla araştırmaya konu olmuştur. Dede Korkut Kitabı, Oğuz boyunun dünya görüşünü ve yaşam tarzını anlatan bir eser olmakla birlikte, tüm Türk boyları tarafından sahiplenilmektedir. Bu durum eserin sözlü anlatı geleneğinin bir parçası olmasından kaynaklandığı gibi, daha çok eserde kullanılan zaman ve mekân birlikteliğinin geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kurarak, eserin yerelden evrensele ulaşan değerlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Dede Korkut Kitabı'ndaki zaman ve mekân ilişkisi son derece önemlidir. Bu makalede; Dede Korkut Kitabı'ndaki zaman ve mekân ilişkisi üzerinde durulmuştur. İncelemede zaman ve mekân ilişkisini bir kuramsal çerçevede ele alan, M. M. Bakhtin'in kronotop kuramı kullanılmıştır. Bu nedenle öncelikle Bakhtin'in edebiyat teorisine kazandırdığı "kronotop" terimi ve kuramın temel özellikleri açıklanmış, daha sonra Dede Korkut Kitabı'nda yer alan kronotoplar belirlenip, kronotopların anlatılardaki işlevleri üzerinde durulmuştur. Böylelikle kronotoplar bağlamında, Dede Korkut anlatılarını geçmişten geleceğe taşıyan özellikler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dede Korkut, Bakhtin, destan, kronotop, zaman, mekân.

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut, considered one of the most important works of Turkish folk literature, has been reached today with two written copies, in Dresden and Vatican, and a great number of versions in oral culture. The Book of Dede Korkut, which was introduced to the world of science quite late compared to its value, has been subject to more research in recent years. The Book of Dede Korkut describes the philosophy of life and lifestyle of Oguz's. However, it is owned by all Turkish tribes. This is due to the fact that the work is part of the tradition of oral narration and the combination of time and space used in the work establish a link between the past and the future and the work has values which reach universally from the locality. For this reason, relation between the time and space in The Book of Dede Korkut is very important. In this study; relation between time and space in the Book of Dede Korkut was discussed. The chronotope theory of M. M. Bakhtin, which deals with time and space relation in a theoretical framework, was used in the review. Firstly, the term of "chronotope" and the basic features of the theory that Bakhtin were explained. Then the chronotops of The Book of Dede Korkut, which has an important

* Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, goncakuzay@hotmail.com

place among the Turkish epics, were determined and the functions of the chronotops in the narrative were emphasized. Thus, in the context of chronotopes, the characteristics of Dede Korkut's narratives bearing the past from the past were determined.

Keywords: Dede Korkut, Bahktin, Epic, Chronotope, Time, Space.

GİRİŞ

Türk edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut Kitabı, günümüze biri Vatikan'da diğeri ise Dresden'de bulunan yazılı iki nüsha ve sözlü kültürde sayısız versiyonları ile ulaşmıştır. İlk olarak 1815 yılında Heinrich von Diez tarafından bilim dünyasına tanıtılan eser, günümüze kadar oldukça fazla çalışmaya konu olmuştur. Hakkında yapılan her çalışma, eserin yapı, içerik ve işlev özellikleri bakımından büyük bir değer taşıdığını ortaya koymaktadır. Eserin değerini yansıtan en önemli sözler, M. Fuad Köprülü tarafından; “Bütün Türk edebiyatını terazinin bir gözüne, Dede Korkut'u öbür gözüne koysanız yine Dede Korkut ağır basar” şeklinde dile getirmiştir (Ergin, 2002:5).

Dede Korkut Kitabı'nın Dresden nüshasını esas alarak yapmış olduğu iki ciltlik çalışma ile, araştırmalara büyük ivme kazandıran Muharrem Ergin'e göre, aynı dönemde, aynı bölgede yaşayan Oğuz beylerinin başından geçen bazı olayları konu edinen anlatımlar olmakla birlikte, eser boyunca asıl anlatılan “Oğuz kavminin yaşayış ve dünya görüşü”dür. Bu bakımdan eserdeki anlatımlar arasındaki bütünlüğü sağlayan unsur, eser boyunca sunulan “içtimaî tablo”dur (Ergin, 1989: 23-25). Ali Duymaz, Dede Korkut anlatımlarının her birinin, Oğuz toplumunun değerlerinin gelecek kuşaklara aktarılacak devamlılığının sağlanması bakımından işlev gördüğünü ifade eder (Duymaz, 1998: 39).

Dede Korkut Kitabı, anlatımlar özelinde çeşitli Oğuz beylerinin kahramanlık mücadelesini anlatmakla birlikte, eser tüm Türk boyları arasında yaygın olarak bilinmekte ve büyük bir değer taşımaktadır. Bu durum eserin sözlü anlatı geleneğinin bir parçası olmasından, eserde kullanılan zaman ve mekân birlikteliğinin geçmiş ile gelecek arasında bir bağ kuran yapısından ve eserin yerelden evrensel ulaşan değerlere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Duymaz, toplumların sosyal ve siyasî yapısı, yaşam tarzları, inanç sistemleri ve hayatı algılayış tarzlarının destan metinlerinin dikkatli bir şekilde çözümlenmesi ile ortaya konulabileceğini ifade etmektedir (Duymaz, 2005: 38). Bu nedenle Dede Korkut Kitabı'nın zaman ve mekân sınırlamalarının ötesine geçerek, geçmiş ile gelecek arasındaki bağı sağlayan yapısı, ancak anlatımlardaki zaman ve mekân birlikteliğinin detaylı incelenmesi ile ortaya konabilir.

Bu makalede; Dede Korkut Kitabı'ndaki zaman ve mekân ilişkisi üzerinde durulmuştur. İncelemede zaman ve mekân ilişkisini kuramsal bir çerçevede ele alan, M. M. Bakhtin'in kronotop kuramı kullanılmıştır. Bu nedenle öncelikle Bakhtin'in edebiyat teorisine kazandırdığı “kronotop” terimi ve kuramın temel özellikleri açıklanmış, daha sonra Dede Korkut Kitabı'nda yer alan kronotoplar belirlenip, kronotopların anlatımlardaki işlevleri üzerinde durulmuştur. Böylelikle kronotoplar

bağlamında, Dede Korkut anlatmalarını geçmişten geleceğe ve yerelden evrensele taşıyan özellikler tespit edilmiştir¹.

20. yüzyılda dilbilim, filoloji, antropoloji, edebiyat, felsefe ve etnografya alanlarında çalışmalarıyla dikkati çeken ve edebî eser incelemelerine “karnaval”, “diyaloji” ve “kronotop” gibi önemli kuram ve kavramlar kazandıran Mihail Mihayloviç Bahktin, geliştirmiş olduğu kronotop kuramı ile edebî eserlerdeki zaman ve mekân ilişkisine dikkati çekmektedir (Sözen, 2008: 92). Daha çok Batı edebiyatı etkisinde gelişmiş roman türü üzerinde uyguladığı kronotop kuramı ile Bahktin, bir anlatı içerisindeki zaman ve mekân ilişkisinin fonksiyonları üzerinde durmuştur. Bahktin, “Romanda Zaman ve Kronotop Biçimlerine İlişkin Sonuç Niteliğinde Kanılar” adlı makalesinde; “kronotop” kavramını, “Edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal [mekânsal] ilişkilerin içkin bağlantılılığı” şeklinde tanımlamaktadır. Bahktin edebiyat eserlerinde zamanın ve mekânın ayrılmaz bir bütün olarak, “edebiyatın biçimsel olarak kurucu kategorisi” olduğunu ifade etmektedir (Bahktin, 2001: 315-316).

Bahktin'in edebî eserlerde kronotopların işlevlerine ilişkin görüşlerini aşağıdaki gibi maddelemek mümkündür:

- “Edebî bir yapının fiili bir gerçeklikle ilişkili sanatsal bütünlüğü, zaman-uzamıyla [mekânıyla] tanımlanır” (Bahktin, 2001: 316).
- Kronotoplar, “duyguların ve değerlerin izlerini taşır” (Bahktin, 2001: 316).
- Kronotoplar, “romanın temel anlatısal olaylarını örgütleyen merkezdir” (Bahktin, 2001: 324).
- Kronotoplar, “anlatı düğümlerinin bağlandığı ve birleştiği yerdir” (Bahktin, 2001: 324).
- Kronotoplar, “anlatıyı biçimlendiren anlamı içerir” (Bahktin, 2001: 324).
- Kronotoplar, “anlatıdaki olayları somut[laştırır]” (Bahktin, 2001: 324).

Bahktin, adı geçen makalesinde kendi ifadesi ile “yalnızca belli başlı”, “en temel” ve “en yaygın” kronotoplar üzerinde durmuştur. Bununla birlikte, kronotoplardan her birinin, “kendi içinde sınırsız sayıda küçük” kronotoplar içerebileceği gibi, her bir motifin de kendine özgü kronotopa sahip olabileceğini belirtmiştir (Bahktin, 2001: 326). Bahktin, kuramsal analizinin sınırlarını ise “anlam” olarak belirlemiş ve zaman ve mekâna ilişkin anlamın toplumsal deneyimin bir parçası olarak bir gösterge biçiminde olması gerektiğini ifade etmiştir (Bahktin, 2001: 333). Bahktin, edebî eserlerde “tür açısından tipik olan olay örgüsü üreten” kronotoplar bulunduğunu ve bunların belirlenmesiyle, kronotopların anlatı türlerinin sınıflandırılmasında kullanılabileceğini iddia etmektedir (Bahktin, 2001: 325-326).

M. M. Bahktin'in kronotop kuramı oldukça anlaşılır bir kuramsal yapıya sahiptir. Genel olarak edebî eserlerin içerik özelliklerini incelerken dikkate aldığımız zaman ve mekânın birliği ve değişimleri, Bahktin'in kuramında “kronotop” başlığı altında bir bütün olarak değerlendirilerek bir kültürdeki anlatı türlerinin yapısal olarak ayırıcı özellikleri olarak nitelendirilmiştir. Bahktin'in kronotopların toplumsal duygu

¹ Bu çalışmada, kronotoplar tespit edilirken, Muharrem Ergin tarafından Dresden Nüshası esas alınarak hazırlanan Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile adlı çalışma kullanılmıştır (Ergin, 1989).

ve değerlerin izlerini taşıyan ve toplumsal olarak anlam içeren bir göstergeye sahip olduğunu ifade etmesi, kuramın sadece yapısal değil, işlevsel olarak da kullanılmasına olanak tanımaktadır. Ancak bu kuramın türleri sınıflandırmak amacıyla kullanılabilmesi, ancak bir kültürdeki anlatmaların tamamının olmasa da büyük bir bölümünün kronotop bağlamında incelenmesi sonucunda mümkündür.

Bakhtin'in çalışmalarındaki epik eserlerin özelliklerine ve edebî eserler ile kültür arasındaki ilişkilere dair görüşleri dikkate alındığında, Bakhtin'in kurmuş olduğu kuramsal çerçeveyi Dede Korkut Kitabı'na da uygulamanın mümkün olduğu görülmektedir.¹ Eser, Oğuz beylerinin başlarından geçen kahramanlık anlatmaları olarak kıymetlendirilmiş mutlak bir geçmiş zamanı konu edinmektedir. Anlatmalar vasıtasıyla sunulan Oğuzların dünya görüşü ve yaşam tarzı, epik geleneğin bir yansımasıdır. Ayrıca eser, sözlü anlatı geleneğinin izlerini taşımaktadır, bu bakımından eser boyunca epik söylem hakimdir. Eser, içeriğinde bulunan olağanüstülükler ve kahramanlıklar ile günümüz yaşantısından ayrılan epik bir mesafeye sahiptir. Tüm bu özellikleriyle birlikte, günümüzde Dede Korkut anlatmaları Türk boyları arasında sayısız sözlü versiyona sahiptir. Bu durum daha önce belirttiğimiz gibi anlatmalarda yer alan zaman ve mekân ilişkisinin geçmiş ile geleceği birleştiren yapısından kaynaklanmaktadır. Anlatmalarda yer alan kronotoplar vasıtasıyla üzerinde durulan değerler ve verilen mesajlar, eseri geçmişten geleceğe ve yerelden evrensele taşımaktadır.

Dede Korkut Kitabı mevcut nüshalarına göre, bir mukaddime ve on iki anlatmadan oluşmaktadır. Araştırmacılar, Mukaddime bölümünün esere sonradan eklendiğine dair ortak bir görüşe sahiptir. Mukaddime bölümü ile anlatmalar arasındaki “organik bağ” üzerine kurguladığı makalesinde Salahaddin Bekki, Mukaddime'nin anlatmalardan daha farklı bir sosyal bağlamda yaratıldığına dikkat çekmektedir (Bekki, 2015: 11-12). Gerek bahsetmiş olduğumuz bu nedenden ötürü, gerekse Mukaddime bölümünün içerik itibarıyla belirli bir olay anlatımından uzak olması nedeniyle, eser kronotop bağlamında incelenirken, bu kısmı anlatmalardan ayrı bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Eserin Mukaddime bölümü içerik bakımından iki kısma ayrılmaktadır. İlk kısımda Dede Korkut tanıtılmış, ikinci kısımda ise Dede Korkut dilinden dualar ve öğütler verilmiştir (Ergin, 1989: 3). Bu açıdan Mukaddime'nin ilk kısmında “Resul aleyhi's-selam zamanına yakın Bayat Boyundan Korkut Ata dirler bir er kopdı” ifadeleri (Ergin, 1989: 73) zaman ve mekân bakımından bir özelleştirme yaparak, mutlak geçmiş zamanda bir atanın olduğunu

¹ Bakhtin'in türler ve epik eserler hakkındaki görüşlerini burada vermek yerinde olacaktır. Edebî türleri “dünyaya bakış ve dünyayı farklı açılardan yorumlayış biçimi” olarak (Bakhtin, 2001: 316) tanımlayan Bakhtin'e göre epik eserlerin ayırıcı üç özelliği bulunmaktadır. Bunlar; epiğin içeriğini oluşturan “ulusal bir epik geçmiş” yani “mutlak geçmiş”, epiğin kaynağını oluşturan “ulusal gelenek” ve epik dünyayı zamandaş gerçeklikten ayıran “epik mesafe”dir. Bakhtin'e göre epik eserler, mutlak geçmiş bir dönemi konu edinirken, tasvir ettiği dünya bir ulus için değerli olan “ulusal başlangıçların ve zirve dönemlerin” dünyasıdır. Ona göre; “Epik dünya görüşünde ‘başlangıç’, ‘ilk’, ‘kurucu’, ‘ata’, ‘daha önce vuku bulmuş olan’ vb. zamansal kategoriler değildir, aynı zamanda kıymetlendirilmiş zamansal kategorilerdir.” Epik dünya görüşü ile oluşturulmuş bu eserler, kaynağını ve gücünü gelenekten alır ve “gelenek tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan” epik söylemle oluşturulur. Toplumun genel bakış açısı ile oluşturulan bu söylemde, kişisel bir bakış açısı yoktur (Bakhtin, 2001: 176-180). Bu nedenle edebiyat eserleri, yaratıldıkları çağın kültüründen ayrı düşünülemez (Bakhtin, 1987: 3).

bildirir ve metni geçmişe bağlar. Bu kısımda Dede Korkut'un nitelikleri, kendisi ile birlikte yaşadığı dönemin de "kıymetlendirilmiş" bir dönem olduğunu ifade etmektedir. Mukaddime'nin ikinci kısmında Dede Korkut'un yapmış olduğu dualar ve öğütler, metinde sunulan "mutlak geçmiş" zamanı, eserin okunduğu/söylendiği gerçek zamana bağlamaktadır. Bu kısımlar, eserde yer alan her anlatmanın sonunda bulunan Dede Korkut'un söylemiş olduğu soylamalar ve dualar ile yapısal açıdan bir bütünlük arz etmektedir.

Dede Korkut Kitabı içindeki anlatmalar, genel olarak değerlendirildiğinde anlatmalarda yapısal olarak iki tip kronotop grubu tespit edilebilir. Bunlardan ilki, anlatmalarda yaygın olarak kullanılan ve olay örgüsünde belirli bir sıralama ile yer alan "tipik olay örgüsü üreten kronotoplar"dır. İkinci tip kronotop grubu ise, her bir anlatma özelinde olay örgüsünün farklılaşmasını sağlayan, bununla birlikte eserde işlevsel özellikleri bakımından kullanımı geleneksel nitelik taşıyan yaygın kronotoplardır. Bu tip kronotop grubu, çalışmamızda "olay örgüsünü özgün hale getiren kronotoplar" olarak adlandırılmaktadır. Bu kronotopları ve kronotopların geçmişle gelecek arasındaki bağı kurmadaki etkilerini ortaya koymak için aşağıdaki şekilde tablolaştırmak ve aşamalı olarak incelemek gerekmektedir.

I. Dede Korkut Anlatmalarında Tipik Olay Örgüsü Üreten Kronotoplar

I.1. Toy (Meclis/divan/yağma) Kronotopu

Toylar, Türk kültür tarihinde değişik bağlamlarda ve değişik şekillerde kutlanan törenlerdir. Bu törenler, Oğuz boyunun hayata ve tabiata bakış açısını, toplum-devlet ilişkisini, sosyal değerlerini ve töresini yansıtan önemli kurumlardır. Ali Duymaz, Dede Korkut Kitabı'ndaki toyları; "doğum öncesi toylar"; "erişkinliğe geçiş toyları (ilk av toyları, ad koyma toyları, evlilik toyları)" ve "akın toyları (akına çıkış, akın dönüşü zafer, yağma toyları) şeklinde sınıflandırmıştır (Duymaz, 2005: 47-58).

Dede Korkut anlatmaları genellikle Oğuz beylerinin bir arada bulunmasına vesile olan "toy", "meclis", "divan" ve "yağma" gibi özel bir zaman ve mekânı ifade eden kronotopla başlamaktadır. Oğuz beylerinin bir arada bulunduğu bu kronotopların ortak özellikleri, anlatma için bir başlangıç niteliği taşımalarıdır. Toya davet ve toya katılma, devlete ve hana bağlılığı ifade etmektedir. Ayrıca birlik ve beraberliğin simgesidir (Duymaz, 2005: 42). Bu kronotoplarda birlik ve beraberlik içerisinde bulunan Oğuz beyleri, çeşitli sebeplerden dolayı bedenen veya fikren bir ayrılığa düşmekte, bu durum da sonrasında gelişecek olaylara bir başlangıç oluşturmaktadır. On iki anlatmanın sekizi bu tip kronotopa sahiptir. Örneğin, Türk destanlarında sıklıkla karşılaştığımız çocuksuzluk motifi, ailenin oluşumu ve toplumun sürekliliği için çocuğa verilen önemi göstermesinin yanı sıra, çocuk sahibi olmayan bireylere karşı toplumun tavrını ve yaptırımını da göstermektedir (Şahin, 2012: 121). Dirse Han Oğlu Boğaç Han anlatmasında Bayındır Han'ın yılda bir kez düzenlediği büyük ziyafete gelen Oğuz Beyleri, kız çocuk sahibi ise kızıl otağa, erkek çocuk sahibi ise ak otağa, çocuksuz olanları ise kara otağa konuk edilir. Bu şekilde, Dirse Han özelinde toplumun devamlılığını sağlamada çocuk sahibi olmanın gerekliliği vurgulanmış ve çocuksuzluk motifi ile, olayların başlangıcı için bir sorun oluşturulmuştur.

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebebi olduğu olaylar
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Kam Gan oğlu Bayındır Han yılda bir kere büyük bir ziyafet tertip eder, Oğuz Beylerini konuk eder.	Çocuksuz Dirse Han'ın kara otağa konularak toplumdaki dışlanır. Dirse Han, toydan ayrılarak evine döner.
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Ulaş oğlu Uruz'un babası Bayındır Han'ın damadı Salur Kazan toy verir.	Oğuz Beyleri içip sarhoş olur ve ava çıkmaya karar verirler.
Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek	Bayındır Han, İç Oğuz ve Dış Oğuz Beylerine büyük bir ziyafet verir.	Bay Büre, çocuğu olmadığı için Oğuz Beylerinin duasını ister. Bay Bican da bir kızı olması için dua ister. Eğer kızı olursa Pay Büre'nin oğlu ile beşik kertmesi yapacağına söz verir.
Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü	Ulaş Oğlu Kazan Bey büyük bir ziyafet verir. Doksan tümen genç Oğuz beyini sohbetine çağırır.	Kazan Bey, oğlu Uruz'un 16 yaşına gelmesine rağmen yiğitlik göstermemiş olduğuna üzülür. Uruz da Kazan Bey'i kendisine örnek olmamakla suçlar.
Kazılık Koca Oğlu Yigenek	Kam Gan oğlu Bayındır Han, İç Oğuz ve Dış Oğuz Beylerine büyük bir ziyafet verir.	Kazılık Koca şarabın etkisiyle coşar ve Bayındır Han'dan akın diler.
Begil Oğlu Emren	Bayındır Han, bir gün büyük çadırlarını kurdurur ve İç Oğuz ve Dış Oğuz beylerini divanına toplar.	Oğuz iline karakolluk yapma görevini Begil'e verir. Begil yılda bir kez bu divana katılmaktadır.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Kazan Bey'in divanında beyler bir aradadır.	Uşun Koca oğlu Egrek, hem Bayındır Han'ın hem de Kazan'ın divanına teklifsizce girer ve beylerin önüne geçip oturur. Kazan Bey'in divanında Ters Uzamış, Egrek'i bir yiğitlik gösterip ad almadan böyle davrandığı için eleştirir.
İç Oğuz Taş Oğuz Asi	Kazan Bey yılda bir kez	Dış Oğuz Beyleri bu

Olup Beyrek'in Öldüğü	evini yağmalatır. O yıl yağmaya İç Oğuz Beyleri katılırken, Dış Oğuz Beyleri çağrılmaz.	nedenden dolayı Kazan Bey'e düşman olur.
------------------------------	---	--

I.2. Av Kronotopu

Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan yalnızca beslenme ihtiyacının karşılanması amacıyla değil, aynı zamanda savaş kabiliyetlerinin sergilenmesi ve geliştirilmesi amacıyla düzenlenen avlar, Dede Korkut anlatmaları içinde de sıklıkla yer almaktadır (Güven ve Hergüner, 1999: 34). Gelenekteki düzenlemesine uygun olarak öncesi, sırası ve sonrası ile bütünleşmiş birtakım ritüellerle av, kültür tarihimizde kutsallaştırılmıştır. Kutsal nitelikleri olan ava uygun davranışlarda bulunmamak kutsal alana saygısızca yapılan bir müdahaledir ve anlatmalarda da görülebileceği üzere çeşitli şekillerde cezalandırılır (Öncül, 2009: 1685-1686).

Dede Korkut anlatmalarının başlangıcında bir arada bulunan Oğuz beyleri, çeşitli sorunlar nedeniyle bedenen ve fikren ayrılığa düşmektedir. Bu durum anlatmaların farklı kronotoplara sahip olması ile sürdürülmektedir. Anlatmalarda Oğuz beylerini bedenen ayrılığa sürükleyen en önemli kronotop av kronotopudur. Av kronotopu anlatmalarda genellikle ikinci ya da daha sonraki sıradaki kronotop olarak yer alırken, “Salur Kazan’ı Oğlu Uruz’un Tutsaklıktan Çıkardığı” anlatmasında ilk kronotop olarak yer almaktadır. Av kronotopunda, avın kutsal değerlerine uygun bir şekilde davranmadan, ava çıkan Oğuz beyleri, eşlerini ve çocuklarını yalnız bırakarak düşmanlara saldırı için bir fırsat sunmaktadır. Örneğin, Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması anlatmasında, Kazan Bey’in verdiği toyda içip sarhoş olan Oğuz Beyleri, “güç gösterme ve ihtirasları tatmin etme” gibi avın kutsiyetine uymayan bir sebeple ava çıkmaktadır. Bu durum anlatmada bir bakıma cezalandırılmaktadır (Öncül, 2009: 1685).

Av kronotopu, ayrıca anlatmadaki olay örgüsünde, kahramanı veya ailesini tehlikelere açık hale getirerek, anlatma için sorun teşkil edecek ve mücadeleyi başlatacak olayların gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebebi olduğu olaylar
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Dirse Han kırk yiğidinin iftirası ile oğlu Boğaç’ı öldürmek için bir av tertip eder.	Boğaç yaralanır ve annesi tarafından kurtarılarak iyileştirilir.
Salur Kazan’ın Evinin Yağmalanması	Kazan Bey’in verdiği toyda Oğuz Beyleri içip sarhoş olur ve ava çıkmaya karar verirler.	Salur Kazan’ın evi Şöklü Melik tarafından yağmalanır. Karısı Burla Hatun üç yüz yiğit ile oğlu Uruz tutsak olur.
Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek	Pay Büre Beyin oğlu bezirganları Ebnük Kalesi’nin kâfirlerinden	Av esnasında Bamsı Beyrek, beşik kertmesi Banı Çiçek’in otağına

	kurtarır ve Bamsı Beyrek adını alır ve bu nedenle av tertip edilir.	gelir ve onunla yarışarak onu yener ve nişanlanır. Fakat Banı Çiçek'in ağabeyi Delü Karçar kardeşi ile evlenmek isteyenleri öldürmektedir.
Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü	Kazan Bey, oğlu Uruz'un 16 yaşına gelmesine rağmen yiğitlik göstermemesinin nedeni olarak kendisini suçlaması üzerine oğlunu da yanına alarak bir av tertip eder.	Avda olan Oğuz Beylerinin üzerine on altı bin kâfir saldırır, Uruz da kâfirle mücadele eder ve kâfirin eline tutsak düşer.
Begil Oğlu Emren	Begil yılda bir kez geldiği Bayındır Han'ın divanında ava katılır.	Bu avda Kazan, Begil'in hünerini atına bağlar ve Begil, Bayındır Han'ın hediyelerini bırakıp evine döner ve Oğuz'a başkaldırmaya karar verir.
	Karısı Begil'in bunaldığını görünce onu ava gönderir.	Avda Begil attan düşer ve ayağını kırar. Bunu fırsat bilen kâfir yurduna saldırır.
Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı	Kazan, Trabzon tekürünün kendisine göndermiş olduğu şahin ile ava çıkar.	Avda şahin kaçır. Kazan Bey onu yakalamak için kovalar. Fakat uykusu gelir.

I.3. Akın Kronotopu

Mehmet Kaplan, Dede Korkut anlatmalarında kahramanların mücadele etmesine neden olan temel sebebin hayatlarını korumak ve tutsakları kurtarmak gibi toplumsal bir gerekliliği olduğunu ve Oğuz Kağan'da olduğu gibi tüm dünyaya hâkim olma arzusu gibi bir sebepten kaynaklanmadığını ifade eder (Kaplan, 2006,16). Kaplan'ın bu tespiti uygun olarak, Dede Korkut anlatmalarında bireysel menfaatler güdülen akın yapmak olumsuz sonuçlara neden olmaktadır. Dede Korkut Kitabı'nda üç anlatmada akın kronotopu bulunmaktadır. Anlatmalarda kahramanların evleneceği kızı elde etmek, sarhoş olup cesaretini göstermek ve yiğitliğini ispat etmek gibi bireysel sebeplerle akın dilediği ve bunun neticesinde toplumu daha derinden etkileyen sorunların ortaya çıkmasına neden olduğu görülmektedir.

Anlatmalarda Oğuz beylerini bedenen ayrılığa sürükleyen ve mücadele etmesini gerektiren akın kronotopu ile av kronotopu arasındaki temel fark, akın kronotopunda kahramanın kendisi zor duruma düşmekte ve tehlikeli durumlara maruz kalmaktadır. Böylelikle anlatmanın olay örgüsündeki temel sorunu oluşturmaktadır.

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebepten olduğu olaylar
Kanlı Koca Oğlu Kan	Kanlı Koca, oğlu Kan	Kan Turalı üç canavarı

Dede Korkut Kitabı'nın Kronotop Bağlamında İncelenmesi / Gonca Kuzay Demir

Turalı	Turalı'yı evlendirmek ister. Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun tam istedikleri gibidir. Fakat Kanlı Koca oğlunu göndermek istemez ama Kan Turalı kızı almak için gider.	öldürerek kızı alır ve yurduna doğru gelir. Fakat yolda uykusu gelir.
Kazılık Koca Oğlu Yigenek	Kazılık Koca, Bayındır Han'dan akın diler ve Düzmürd Kalesi'nde Direk Tekür ile savaşır.	Savaşta kâfire tutsak düşer.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Uşun Koca oğlu Egrek, yiğitlik gösterip kendini ispat etmek için Kazan'dan akın diler. Şirüğüven ucundan Gökçe Denizi'ne kadar yağma yapar.	Kara Tekür tarafından Alınca Kalesi'ne tutsak edilir.

I.4.Uyku Kronotopu

Dede Korkut anlatmaları içerisinde Oğuz beylerinin en önemli zaaflarından biri uykudur. Anlatmalarda Oğuz beylerinin uzun süren ve genellikle tutsak olmalarına neden olan uykusu “küçük ölüm” olarak nitelendirilmiştir (Boratav, 1984:28). Anlatmalardaki olay örgüsünde önemli bir değişikliğe neden olan uyku, önemli bir kronotoptur. Bu kronotop, Oğuz beylerinin zayıf anlarında düştükleri durumları göstermesi bakımından değer taşımaktadır. Bu kronotop her şeyin yolunda giderken, birden olayların tam ters bir şekilde gelişmesine olarak sağlamaktadır.

Uyku, anlatmalarda bir tür miskinlik göstergesidir. Bilincin ortadan kalktığı uyku halinde, insan her tür tehlikeye maruz kalabilir. Bu nedenle uyku kronotopu ile vurgulanan değerler; aklı başında, bilinçli bireyler olmanın gerekliliğidir.

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebept olduğu olaylar
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı	Kan Turalı Selcen Hatun'u alıp yurduna doğru gelirken uykusu gelir ve uyur.	Trabzon tekürü kızını verdiği pişman olduğu için üzerlerine saldırır.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Ağabeyi Egrek'in tutsak olduğunu öğrenen Segrek, kâfire doğru akın eder. Fakat uykusu gelir uyur.	Atın yuları elinde bağlı olunca, kâfir saldırdığında uyanır ve onlarla savaşır.
	İkinci kez uyur.	Atın yuları elinde değildir ve uyanamaz. Ama kâfirin bu sefer üzerine gönderdiği

		ağabeyi Egrek'tir. Egrek ile söyleşirler ve kardeş olduklarını anlarlar.
Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı	Salur Kazan, şahinin peşinden giderken uykusu gelir ve uyur.	Tumanın Kalesi'nin tekürü saldırır ve Kazan'ı tutsak eder.

I.5.Tutsaklık Kronotopu

Dede Korkut anlatmalarında kahramanın mücadelesini başlatan en önemli kronotop, tutsaklık kronotopudur. Tutsak olma, ana yurttan uzakta, kâfir memleketlerinde zorla alıkonulmak şeklinde Dede Korkut anlatmalarında sıklıkla karşılaştığımız bu kronotop, bazı anlatmalarda kahramanın ince zekâsı ve yetenekleri ile esaretten kurtuluşunu gösterirken, bazı anlatmalarda ise bir kahramanın pasifleştirilerek yeni bir kahramanın ortaya çıkışına olanak tanımaktadır.

Sadece birey için değil toplum için de utanç verici bir durum olan tutsaklık, anlatmalarda alp tipi kahramanın oluşumuna olanak tanımaktadır. Dede Korkut anlatmalarında babalarının tutsaklığının bey oğullarından gizlenmesi ve “alp tipi” kahraman yapısına uygun olarak kahraman 15-16 yaşına geldiğinde bu durumunun açığa çıkması, kahramanın mücadeleye girmesine neden olur (Karakaş, 2013:1869-1870).

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebebi olduğu olaylar
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Kırk namert yiğidi, kâfire tutsak vermek için Dirse Han'ı yakalayıp ellerini bağlarlar.	Boğaç, kırk namerdi öldürür. Babasını kurtarır ve beylik alır.
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması	Salur Kazan'ın evi Şöklı Melik tarafından yağmalanır. Karısı Burla Hatun üç yüz yiğit ile oğlu Uruz tutsak edilir.	Önce Karaçuk Çoban ve Kazan, arkadan Oğuz Beyleri yetişir ve Şöklı Melik'i bozguna uğratar ve tutsakları kurtarırlar.
Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek	Tam düğün gecesi, Bayburt Hisarı'nın Beyi yedi yüz kâfirle gelerek Beyrek'i ve otuz dokuz yiğidini tutsak eder, naibi de şehit eder. 16 yıl tutsak kalır.	Bezirganlardan yurdunda olanları öğrenen Beyrek, Bayburt Hisarı beyinin Beyrek'e âşık olan kızı yardımıyla oradan kaçar. Yurduna döner.
Kazan Bey'in Oğlu Uruz Bey'in Esir Düştüğü	Babası gibi kendilerine saldırıyan on altı bin kâfirle savaşırken Uruz kâfire tutsak düşer.	Burla Hatun, Kazan Bey'i oğlunu kurtarması için gönderir. Kazan savaşırken yaralanır, fakat Burla Hatun ve kırk kızı ile Oğuz Beyleri yetişir ve

		kâfirleri öldürerek Uruz'u kurtarır.
Kazılık Koca Oğlu Yigenek	Kazılık Koca, Düzmürd Kalesi'nde Direk Tekür ile savaşırken kâfire tutsak düşer. 16 yıl tutsak kalır.	Oğlu Yigenek bunu öğrenince, Oğuz Beyleri ile akın eder ve babasını kurtarır.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Egrek, Kara Tekür tarafından Alınca Kalesi'ne tutsak edilir.	Kardeşi Segrek gelir ve savaş meydanında karşı karşıya gelen iki kardeş birbirini tanır ve kâfirle birlikte savaşır.
Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı	Tumanın kalesinin tekürü uykuda olan Kazan'ı tutsak eder.	Oğlu Uruz, babasını kurtarmak için kâfire saldırır. Kâfirler bunları karşılamak için Kazan'ı karşılarına çıkarır. Sonunda baba ve oğul birbirini tanır ve kâfiri birlikte yenerler.

I.6. Er Meydanı Kronotopu

Ali Duymaz, Dede Korkut Kitabı'nda alplığın iki temel özelliği olduğunu ifade eder. Alpler, “baş kesip kan dökmek” şeklinde gücünü ve cesaretini ispatlamalı ve “açları doyurmak”, “yalınları giydirmek” şeklinde cömertliğini göstermelidir (Duymaz, 1998: 40). Dede Korkut anlatmaları, kahramanlık anlatmaları olması dolayısıyla anlatmalarda kahramanın veya Oğuz beylerinin savaş hünerlerini gösterdiği, gücünü ve cesaretini ispat ettiği oldukça hareketli kısımlar bulunmaktadır. Er meydanı olarak adlandırdığımız bu kronotop, anlatmalarda iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki kahramanların belirli bir yaşa geldiklerinde göstermiş oldukları yiğitlik neticesinde ad almalarını sağlamaktadır. Er meydanı kronotopunun bu tip örneklerinde kahraman yalnız başına mücadele ederek gücünü ve cesaretini ispat etmektedir. Örneğin; Dirse Han'ın oğlu ancak boğayı öldürerek alplığını göstermiş ve Dede Korkut tarafından kendisine “Boğaç” adı verilmiştir. Yine benzer bir şekilde Bamsı Beyrek, bezirganları Evnük Kalesi'nin kâfirlerinden kurtararak erliğini ispat etmiş ve ad almıştır. Anlamalarda ad alma, kendini ispat etme gibi bir amaçla verilen mücadele, er meydanı kronotopunda gerçekleşmiş, böylelikle bireysel bir yiğitlik anlatması toplumsal düzenin sağlanmasına katkı sunmuştur.

Er meydanı olarak incelediğimiz kronotopun diğer örneklerinde ise, olayların çözümlenmesi, düşmanların cezalandırılması, yurdun ve tutsakların kurtarılması amacıyla mücadele ve cesaret gösterme söz konusudur. Bu tip er meydanı kronotop örneklerinin bir kısmında kahraman yalnız mücadele ederken, büyük kısmında kahramana yardımcı olan aile üyeleri ve Oğuz beyleri bulunmaktadır. Bu anlamda bu kronotop ile, anlatmada çeşitli sebeplerden dolayı yurdundan, sevdiklerinden ayrı düşmüş kahramanın mücadelesi ve er meydanında göstermiş olduğu hüner ile yeniden sevdikleri ile bir araya gelmesi söz konusudur. Bu kronotopta aile üyelerinin ve Oğuz

beylerinin yardımı, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması için bir arada mücadele etmeyi ifade etmektedir.

Aşağıdaki tespit ettiğimiz örneklerden farklı bir yapıda er meydanı kronotopunun bulunduğu anlatma Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatmadır. Bu anlatmada Basat, Oğuz kavmini insanları tutsak ederek ve öldürerek perişan eden Tepegöz'e karşı savaşıyor. Bu anlatmada kahramanın mücadelesi tabiat ve insanüstü güçlere karşıdır (Ergin, 1989: 26). Basat'ın mücadelesi, er meydanında yalnız olması bakımından bireysellik taşımasına rağmen, sonunda Tepegöz'ün öldürülmesiyle toplumsal düzen ve refah sağlanmıştır.

1.7. Şenlik Kronotopu

Er meydanı kronotopu anlatmalardaki bir sonraki kronotop olan Oğuz beylerinin yeniden bir arada olarak buldukları ve zaferlerini kutladıkları şenlik kronotopunun ortaya çıkmasına sebep oluşturur. Şenlik kronotopu, anlatmaların içerik özelliklerine bağlı olarak bazı anlatmalarda “düğün” şeklinde kendini göstermektedir.

Şenlik kronotopu, yeniden toplumsal birlik ve beraberliğin sağlandığını ifade etmektedir. Bu kısımdan sonra Dede Korkut'un gelerek boy boyladığı, soy soyladığı ve Oğuznâmeler söylediği kısımlar bulunmaktadır. Oldukça genel bir zaman ve mekân ölçeğine sahip olan bu kısımlar, işlevsel açıdan anlatmanın sonlandığını bildirirken, daha önce belirttiğimiz üzere eserin bütünlüğünü de sağlamaktadır.

Anlatmanın adı	Kronotop	Sebebi olduğu kronotoplar
Dirse Han Oğlu Boğaç Han	Boğaç, babasını kırk namerdin elinden kurtarır.	Bayındır Han, Boğaç'a beylik verir. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Salur Kazan'ın Evinin Yağmalanması	İlk olarak Kazan ve Karaçuk Çoban, daha sonra onlara yetişen Oğuz beylerinin yardımı ile kâfir Şökli Melik'le savaşıyor ve cezaları verilir.	Kazan Bey ailesini, malını-mülkünü kurtarır. Yurduna döner. Yedi gün yedi gece şenlik düzenler. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek	Bamsı Beyrek, yurdunda Banı Çiçek'e ve ailesine kavuşmasına rağmen, Bayburt Hisarı'nda tutsak olan otuz dokuz yiğidi ile iki bezirganı kurtarmadan düğün yapmaz. Beyrek ve Oğuz Beyleri Bayburt Hisarı'nın üzerine yürür ve kâfiri bozguna uğrattırır.	Bayburt Beyi'nin kızını da yanına alıp gelen Beyrek, kırk gün kırk gece toy düğün yapar. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Kazan Bey'in Oğlu Uruz	Oğlu Uruz'u kurtarmak	Kazan Bey, Ağca Kala

Bey'in Esir Düştüğü	için kâfirle savaşırken yaralanan Kazan Bey'in yardımına Burla Hatun, kırk kızı ve Oğuz beyleri yetişir. Kâfir ordusu yenilgiye uğratılır.	Sürmelü'ye gelir ve kırk otağı diktirip yedi gün yedi gece şenlik yaptırır. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı	Kan Turalı ve Selcen Hatun birlikte Kâfirler ile savaşır ve yenerler. Fakat Kan Turalı Selcen Hatun'un kendisini yurdunda küçük düşüreceğini düşünerek onunla dövüşür. Sonunda barışırlar.	Önce babasının yanına gelir sonra birlikte Oğuz'a iline gider ve düğün yaparlar. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Kazılık Koca Oğlu Yigenek	Yigenek, Bayındır Han'ın izni ile babasını kurtarmak için Oğuz beyleri ile Düzmürd Kalesi'nin tekürü ile savaşır.	Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Begil Oğlu Emren	Begil'in yurduna saldıran kâfirlerle oğlu Emren savaşır ve Allah'ın yardımı ile bu savaşı kazanır.	Begil oğlu için şenlik yapar ve hediyeler verir. Bayındır Han'a götürür. Bayındır Han ona, Kazan oğlu Uruz'un sağ yanında yer verir. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Uşun Koca Oğlu Segrek	Ağabeyi Egrek'i kurtarmak için kâfirin korusuna giren Segrek'in üzerine tekür, Egrek ve üç yüz kâfiri gönderir. İki kardeş birbirini tanır ve düşmanı birlikte yenerler.	İki kardeş yurtlarına döner. Uşun Koca oğulları için büyük şenlikler yapar. Büyük oğlu Egrek'e de gelin getirir. İki kardeş birbirine sağdıç olurlar. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Salur Kazan'ı Oğlu Uruz'un Tutsaklıktan Çıkardığı	Tutsak olan Kazan, kâfirin üzerine saldıran oğlu Uruz ve Oğuz beyleri ile savaşmak durumunda kalır.	Yurda dönerler. Büyük şenlikler yaparlar. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.

	Sonunda birbirlerini tanırlar ve birlikte kâfiri yenilgiye uğratırlar.	
İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü	Kazan önderliğindeki İç Oğuz beyleri asi olan Dış Oğuz beyleri ile savaşır. Aruz Koca ve Kara Göne öldürülür. Diğer Dış Oğuz beyleri af diler.	Kazan, Aruz Koca'nın evini yağmalattırır. Çadırını dikip şenlik yapar. Dede Korkut gelir boy boylar, soy soylar, Oğuznâmeler söyler.
Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi	Akından dönen Basat, Oğuz halkının Tepegöz'den çektiği zulmü görür ve Kazan Bey ve Babası vazgeçirmeye çalışsalar bile onunla savaşır. Zekası ve kabileyeti sayesinde onu yener.	Haber Oğuz yurduna gelince, herkes Salahan kayasına gelir ve orada şenlik yaparlar. Dede Korkut gelir, gazi erenlerin başına gelenleri anlatır ve Basat'a dua eder.

II. Dede Korkut Anlatmalarında Olay Örgüsünü Özgün Hale Getiren Kronotoplar

M. M. Bahktin'in kronotop kuramının temellerini açıklamaya çalıştığımız kısımda belirttiğimiz üzere, kronotoplardan her biri, "kendi içinde sınırsız sayıda küçük" kronotoplar içerebilmektedir. Ayrıca her motif de kendine özgü kronotopa sahip olabilmektedir (Bahktin, 2001: 326). Bu açıdan değerlendirildiğinde Dede Korkut anlatmalarında yer alan kronotoplara, anlatmalar özelinde yenilerini eklemek mümkündür. Bu kronotoplar Dede Korkut Kitabı içerisindeki anlatmalar genelinde kullanılmakla birlikte, Türk anlatı geleneğinde de yer alan geleneksel kronotoplardır. Bu tip kronotoplar, eser içerisindeki anlatmaların olay örgüsü bakımından farklılaşmasına katkı sağlar ve anlatmaları zenginleştirir.

II.1. Ev-otağı kronotopu

Ev-otağı kronotopu, kahramanların aile yaşantılarını, özel hayatlarını ve kendi iç dünyalarını yansıttıkları bir kronotoptur. Bu kronotopla şahsî değerler ve zaafılar ortaya çıkmaktadır. Dirse Han Oğlu Boğaç anlatmasında dikkati çeken bu tip kronotoplardan biri otağı-ev kronotopudur. Bu kronotop anlatmada ardı ardına iki yerde kullanılmıştır. Bayındır Han'ın düzenlemiş olduğu toyda kurulan ak, kızıl ve kara otağı, bireysel yaşantının topluma yansımaları göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Çocuksuzluğun toplum açısından hoş karşılanmayan bir durum oluşu, çocuksuz olan Dirse Han özelinde topluma sunulmuş ve onun bu eksikliği kara otağı ile sembolize edilmiştir. Bu duruma üzülen Dirse Han, evine giderek karısı ile bu konu hakkında dertleşmiş ve birlikte çare aramışlardır. Bu açıdan Dirse Han gibi bir kahramanın topluma yansımaları iç dünyası ev kronotopu ile okuyucu/dinleyiciye sunulmuştur.

Kam Büre Bey Oğlu Bamsı Beyrek anlatmasında, Yaltacuk ve Banı Çiçek'in düğününe deli ozan kılığında gelen Beyrek, kadınların bulunduğu otağıya girme fırsatı elde etmiştir. Burada da otağı kronotopu Beyrek'in Banı Çiçek'e olan duygularını göstermesinin yanı sıra Banı Çiçek'in sadakatini test edildiği kişisel duygu ve düşüncelerin ortaya sunulduğu bir kronotop olarak kullanılmıştır.

Ev kronotopunun kullanıldığı bir diğer anlatma, Kanlı Koca Oğlu Kan Turalı anlatmasıdır. Anlatma ev kronotopu ile başlamaktadır. Bu kronotopta anlatmaya sorun teşkil ederek olay örgüsünü geliştirecek bireysel bir eksiklik söz konusudur. Kanlı Koca'nın yetişkin yiğit bir oğlu vardır ve onu evlendirmek istemektedir. Fakat Kan Turalı evleneceği kızın kendisi kadar kahraman bir kız olması gerektiğini söyleyerek anlatmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Anlatmada evlilik toplumsal bir gerekliliktir.

Ev kronotopunun kullanıldığı bir diğer anlatma Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasıdır. Başlangıcı itibariyle köprü gibi açık bir mekânda başlamasına rağmen anlatma, Deli Dumrul'un annesi, babası ve eşi ile söyleştiği ve canına karşılık can aradığı kapalı mekânlarla devam etmiştir. Anlatma, insanoğlunun yaratan karşısındaki zayıflığını konu almaktadır. Anlatmada kullanılan kapalı mekanlar ev kronotopu altında değerlendirilebilir. Anlatmada bu kronotop Deli Dumrul'un yanında annesi, babası ve eşini gibi kahramanların zaaflarını ve iç dünyalarını yansıtmaya olanak sağlamaktadır.

Ev kronotopu, son olarak Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatmada kullanılmıştır. Simgesel anlamları olan bu anlatmada tabiat kurallarına uygun davranmayan ve ahlaki açıdan çöküntüye uğramış Koca Saru Çoban'ın peri kızıyla ilişkisinden doğan Tepegöz, Oğuz yurdunda Aruz Koca'nın evinde büyütülmeye çalışılır. Fakat insanın kötü nefsinin bir yansıması olan Tepegöz, kahramanın iç dünyasını ve zaaflarını yansıtan ev kronotopunda barınmaz ve kovulur.

II.2. Rüya Kronotopu

Anlatmalarda yer alan bir diğer kronotop rüya kronotopudur. Bu kronotop, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı anlatmasında avda olan Salur Kazan'ın kendisinin yokluğunu fırsat bilerek evinin yağmalandığını ve aile üyelerinin tutsak alındığını öğrenmesi için kullanılmıştır. Rüya kronotopu ile fiziken farklı bir yerde olan Salur Kazan olayları öğrenmiş ve olaylara müdahale etmiştir. Kazılık Koca Oğlu Yigenek anlatmasında yer alan rüya kronotopunda ise, Yigenek babası Kazılık Koca'yı kurtarmak için Oğuz Beyleri ile Düzmürd Kalesi'ne doğru gittiğini ve yolda dayısı Emen ile karşılaştığını görür. Rüyasında, dayısı Emen onu bu savaştan dönmesi için ikna etmeye çalışır, fakat Yigenek düşmandan kaçmayacağını ve savaşacağını bildirir. Örneklerde de görüldüğü üzere bu kronotop, gerçekten/gelecekte haber verme işlevine sahiptir. Çünkü ardından Yigenek'in bunu yiğitlerine anlattığında dayısı Emen'in de yakınlarda olduğu ve rüyayı duyduğu ve sonrasında hep birlikte düşmana saldırıldığı ifade edilir.

II.3. Düğün Kronotopu

Düğün kronotopu anlatmalarda oldukça farklı işlevlere sahiptir. Herkesin bir arada bulunduğu bir ortam olarak birlik ve beraberlik sembolü olan düğün, çalışmamızda şenlik kronotopu altında değerlendirilmiştir. Burada ele aldığımız

düğün kronotopu, anlatmanın merkezinde bulunur ve olayların gelişimine katkı sağlar. Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek anlatmasında önemli bir kronotop olarak kullanılan düğün, iyilerin ve kötülerin bir arada bulunduğu, gerçeklerin ortaya çıkması ile yüzleşmelerin sağlanabileceği bir ortam sunmaktadır. Anlatmada, Yaltacuk'un yalanının ortaya çıkması, Banı Çiçek'in sadakatinin test edilmesi, Beyrek'in yaşadığının öğrenilmesi düğün kronotopu ile sunulmuştur. Anlatmanın sonunda Beyrek'in Bayburt Hisarından yiğitlerini, bezirganları kurtararak, hisarın beyinin kızını da alarak yurduna döndükten sonra yapmış olduğu düğün ise bir sonuç niteliği taşımaktadır. İyilerin kazandığı bir sonla biten bu anlatmada yeniden toplumsal birlik ve beraberlik düğün ile sağlanmıştır. Bu açıdan anlatmanın sonunda yer alan düğün, tipik olay örgüsü üreten kronotoplardan şenlik kronotopu işlevine sahiptir.

II.4. Köprü Kronotopu

Duha Koca Oğlu Deli Dumrul anlatmasında kullanılan köprü kronotopu, anlatmada kahramanın halka açık bir alanda zorbalığa varan gücünü göstermek için kullanılmıştır. Kuru çayın üzerine yaptırmış olduğu köprüden geçenden de geçmeyenden de zorbalıkla para alan ve fizikî gücünden dolayı kibirlenen bu “deli” yiğit için köprü kronotopu, ününün Rum'a ve Şam'a kadar yayılması için olanak sağlamaktadır. Yapılan çeşitli çalışmalarda “köprü”nün anlatmadaki simgesel anlamları üzerinde durulmuş ve anlatmanın içeriğine de uygun olarak bu dünya ile öteki dünya arasındaki bir geçişi sembolize ettiği öne sürülmüştür (Özdarıcı 2011: 379). Bizim içinse, simgesel anlamı bir kenara bırakılırsa, kuru çayın üzerine kurulan köprü olarak, kahramanın toplum içerisindeki durumunu göstermesi ve onun deliliğe varan kibrini göstermesi bakımından anlam ifade etmektedir.

II.5. Yas Kronotopu

İç ve Dış Oğuz beyleri arasındaki bir iç çatışmayı konu edinerek Dede Korkut anlatmaları içerisinde farklı bir yere sahip olan İç Oğuz'a Dış Oğuz Asi Olup Beyrek'in Öldüğü anlatma, yas kronotopu gibi farklı bir kronotopu da içermektedir. Son derece güçlü bireyler olarak görmüş olduğumuz kahramanların, bu anlatmada farklı bir özellikleri ile karşılaşmaktayız. Bu anlatmada Aruz Koca, Beyrek'i kendi tarafına çekerek Kazan Bey'e baş kaldırmaya ikna edemeyince öldürür. Beyrek'in ölüm haberini alan Kazan Bey ise büyük bir üzüntü duyar ve yas tutar. Yedi gün Divan'a çıkmaz. Ancak yanındakilerin Beyrek'in öcünü alması gerektiğini hatırlatması üzerine Kazan Bey, mücadeleye girişir. Yas tutma, Türklerde yaygın olan ölüm sonrası geleneklerindedir. Bununla birlikte Dede Korkut anlatmaları içerisinde bir kahramanın yas tutması yalnız bu anlatmada bulunmaktadır. Kanaatimizce bu kronotop, Oğuz Beylerinin birbirlerine olan sevgi ve beraberliklerini göstermesi ve birine yapılan bir kötülüğün öcünün mutlaka en ağır şekilde alınacağını bildirmesi amacıyla kullanılmaktadır.

II.6. Göç Kronotopu

Dede Korkut anlatmaları içerisinde yalnızca mitolojik motifler barındıran Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü anlatmada karşılaştığımız bu kronotop, anlatma içerisinde üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki üzerine düşman gelen Oğuzların, yurtlarından kaçmaları şeklindedir. Bu kaçış sırasında Aruz Koca'nın küçük oğlu düşer, kaybolur ve bir aslan tarafından büyütülür. İkinci kez göç kronotopu ile, Oğuzların tekrardan yurtlarına gelmelerinden sonra yaylaya göç

ettikleri vakit karşılaşırız. Bu göç kronotopunda ise, herkesten önce yaylaya giden Koca Saru Çoban yolda bir pınar başında bir peri kızı ile cinsel ilişkiye girer ve bir sene sonra bu peri kızından tepesinde tek gözü olan olağanüstü bir mahluk doğar. Üçüncü kez göç kronotopuyla ise, Oğuzların Tepegöz'den kaçmaya çalışırken karşılaşırız ki bu kronotopta da Tepegöz Oğuz halkından pek çok kişiyi öldürür. Görüldüğü gibi göç kronotopu, anlatmanın merkezinde yer alır ve anlatma bu kronotop ile kurulur. Basat'ın Tepegöz'ü öldürdüğü anlatma üzerine yapılan araştırmalardan birinde göç etmenin, toplumun siyasal yapısındaki zayıflığı ve yaşadığı zorluğu gösterdiği iddia edilmektedir (Bastem 2017: 392). Bu görüş üzerinden değerlendirirsek, göç kronotopunun toplumun zayıflığını ve çöküntü halinde olduğunu ifade ettiğini söylemek mümkündür.

II.7. Doğa (Pınar, Dağ) Kronotopu

Çalışmamızda, yalnızca Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü anlatmada, orman, pınar ve dağ gibi, olaylara zemin teşkil eden önemli mekânlar bulunmaktadır. Bu anlatmada zaman, diğer anlatmalarla benzer şekilde diyakronik yapıdadır. Bununla birlikte, anlatma içerik özellikleri bakımından mitolojik motiflere sahiptir.

Çalışmamızda doğa kronotopu başlığı altında incelediğimiz olaylar silsilesi; ormanda Basat'ın aslan tarafından büyütülmesi, pınar başında periye yapılan tecavüz ve bu tecavüzdən doğan Tepegöz ve Tepegöz'ün yurdu yüce dağa yerleşmesi ve halka zulmetmesidir. Sembolik olarak anlam katmanlarına sahip olduğunu düşündüğümüz bu anlatmada, asıl anlatılmak istenen tabiat ve insan arasındaki uyum ve ilişkidir. Bu ilişkinin bozulması durumunda ortaya birtakım felaketler çıkar ki mağlup olan yine insanlardır. Doğa kronotopu, yapısal açıdan anlatmalarda yeni olayların ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu kronotopta, tabiat kanunları ve eski inançlar dikkate alınmadan yapılan bir eylemin sadece bireye değil, tüm topluma zarar vereceği görülmektedir (Sarpkaya, 2015: 105).

SONUÇ

Dede Korkut anlatmalarının oluşumu, Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden daha önce gerçekleşmiştir. Bu nedenle anlatmalarda eski Türk inanç sistemine ait pek çok unsur bulunmaktadır. Bununla birlikte eser, İslamiyet'in kabulünden sonra yazıya geçirilmiştir. Bu nedenle anlatmalarda İslamî unsurları da tespit etmek mümkündür (Bilgin, 2004: 52). Anlatmalardaki olayların Anadolu'nun doğusunda Oğuz Türkleri arasında yaşanmış olan kimi olaylardan kaynaklandığı düşünülmektedir (Banarlı, 1987: 399).

Dede Korkut anlatmalarındaki zaman ve mekân ilişkisini ele alan Fuzuli Bayat, "Dede Korkut Oğuznâmeleri Çerçevesinde Epik Zamanla Epik Mekânın Birliği" adlı makalesinde, eserde "tasvir edilen ve gerçek zaman" ve "metne hadiselerin ve gerçekliklerin taşındığı zaman" olmak üzere iki tip zaman bulunduğunu ifade etmektedir (Bayat, 2003: 100-102). Çalışmamızın sonucunda, Dede Korkut Kitabı'nı zaman bakımından değerlendirdiğimizde eserde olayların gerçekleştiği mutlak bir geçmiş zaman bulunmaktadır. Ayrıca eser içinde, anlatıcı vasıtasıyla sunulan, olayların anlatı şeklinde sunulduğu yani yazıya geçirildiği zamanı tespit etmek mümkündür. Bunlara ek olarak, eserin Mukaddime kısmında ve anlatmaların sonunda yer alan "Oğuz'un bilicisi" Dede Korkut dilinden söylenen dua ve öğütler, zamanı geçmişten geleceğe bağlamaktadır.

Dede Korkut Kitabı'nı mekân bakımından değerlendirdiğimizde, olayların gerçekleştiği "Oğuz yurdu" olarak adlandırılan bir mekân bulunmaktadır. Müstakil olarak Türk boyları arasında sadece biri ile özdeşleştirilmesine rağmen, bu yurt, eski Türk inanç sistemini yaşadığımız, yeni dinin etkilerini hissettiğimiz, Türk kültürünün temel değerlerini yaşattığımız bir sosyo-kültürel mekân olarak tüm Türk boyları tarafından sahiplenilmektedir.

Çalışmamızda kronotop bağlamında tespit ettiğimiz üzere, eseri geçmişten geleceğe taşıyan temel özellik, sahip olduğu kültürel değerler ve verdiği mesajlardır. Toy kronotopunda toplumsal birlik ve beraberliğin önemi üzerinde durulmakta, bir toplumda ailenin önemi ve çocuk sahibi olmanın gereklilikleri vurgulanmaktadır. Av, Türk kültüründe önemli bir yeri olan ve gelenekte belirli bir düzen içinde gerçekleştirilmesi gereken, kimi özellikleriyle kutsallaştırılmış bir kültür ögesidir. Beslenme, savaş hünerlerini geliştirme gibi makul sebepler dışında, zarar verme ve şiddet amacıyla gerçekleştirilen öldürme av kültürü ile bağdaştırılmaz. Av kültürünün gerekliliğine uyulmaması durumunda muhakkak bir olumsuz durumla karşılaşılır. Anlatmalarda, toplumu belirli bir tehlikeden kurtarma, tutsaklıktan kurtulma, yurdu koruma gibi mücadeleyi gerektiren geçerli bir sebep dışında, yalnızca bireysel çıkarlar ve güç gösterme ihtirası sebebiyle girilen mücadelenin sonu felaketle sonuçlanmaktadır. Her zaman bilinçli bir şekilde akla uygun davranma övülmektedir. Tabiata saygı duyma ve doğa ile uyum içinde yaşamının gerekliliği vurgulanırken, aksi durumda doğanın dengesinin bozulacağı ve bu durumdan tüm insanlığın etkileeneceği mesajı verilmektedir.

Dede Korkut Kitabı'ndaki bu değerler, evrensel değerlerdir. Anlatmalarda insana ve tabiata dair evrensel değerler ve kurallar olaylar vasıtasıyla işlenmektedir. Dede Korkut Kitabı, anlatmalar özelinde tek tek değerlendirildiğinde her olay, her kahraman, her mekân ve her zaman belirli bir tarihi döneme ve belirli bir yerelliğe sahip iken, eseri geçmişten günümüze taşıyan ve geniş bir alanda sahiplenilmesini sağlayan onun bir bütün olarak sunduğu evrensel değerlerdir. Bu evrensellik noktasından Dede Korkut Kitabı'ndaki kronotoplara baktığımızda, her bir kronotop evrensel bilgiyi içermektedir. Bu nedenle Dede Korkut anlatmaları, sadece Oğuz boyuna veya belli bir döneme ait değildir. Onu sahiplenip onu okuyan her kişiye geleceğin, evrensel iyilik ve doğruluğun kapılarını açmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bakhtin, M. M. (1987). Response To a Question From Novy Mir. Speech Genres & Other Late Essays, Ed. Caryl Emerson, Michael Holquist. Trans: Vern W. Mcgee. New York Times Book Review. Austin: University of Texas Press.
- Bakhtin, M. M. (2001). Karnavaldan Romana Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar. Çev: Cem Soydemir, Der: Sibel Irzık. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Banarlı, N. S. (1987). Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Bastem, N. (2017). Basat'ın Tepegöz'ü Öldürdüğü Destanı ve Axel Olrik'in Epik Yasaları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S.59, Erzurum, s.389-400.

- Bayat, F. (2003). Dede Korkut Oğuznameleri Çerçevesinde Epik Zamanla Epik Mekânın Birliği. *Folklor/Edebiyat*, C.9, S.33, s. 99-110.
- Bekki, S. (2015). Dedem Korkut Kitabı'nın Mukaddimesi İle Boylar Arasındaki Organik Bağ. *Millî Folklor*, Yıl 27, Sayı 107, s.5-13.
- Bilgin, A. A. (2004). Dede Korkut Kitabında Mistik Öğeler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C.XXXII, İstanbul, s. 47-52.
- Boratav, P. N. (1984). 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Duymaz, A. (1998). Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme. *İkinci Uluslararası Dede Korkut Kollokyumu, TDAY Belleten*, 1998/1, s. 39-50.
- Duymaz, A. (2005). Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli. *Karadeniz Araştırmaları*, II/5, s. 37-60.
- Ergin, M. (1989). Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ergin, M. (2002). Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Güven, Özbay-Gülten Hergüner (1999). Türk Kültüründe Avcılığın Temel Dayanakları. *PAÜ. Eğitim Fakültesi Dergisi*, S.5, s. 32-48.
- Kaplan, M. (2006). Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Karakaş, R. (2012). Dede Korkut Hikâyelerindeki Bey Oğullarının Nitelikleri ve İşlevleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 1, s. 155-168.
- Karakaş, R. (2013). Dede Korkut Hikâyelerinde “Tutsaklıktan Kurtarma Motifi” Ve “Bey Oğulları” Arasındaki İlişki. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1*, s. 1867-1879.
- Öncül, K. (2009). Türk Kültüründe Av Ceza İlişkisi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 4/3*, s. 1680-1688.
- Özdarıcı, Ö. (2011). Anlatı Tekniği Açısından “Duha Koca Oğlu Deli Dumrul Destanı”nı Bir Çözümleme Denemesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S.16, s. 371-380.
- Sarpkaya, S. (2015). Dede Korkut Kitabı'nda Olağanüstü Tipler. *Millî Folklor*, Yıl 27, Sayı 107, s. 97-107.
- Sözen, M. (2008). Bahktin'in Romanda Kronotop Kavramı ve Sinema. *Akdeniz Sanat*, s. 91-107.
- Şahin, H. İ. (2012). Türk Destanlarındaki Aile Algısı Üzerine Bir Değerlendirme. *Karadeniz Araştırmaları*, S. 33, s. 117-138.